

ПОРТФОЛІО ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ МОТИВАЦІЇ УЧІННЯ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ЕКОНОМІКИ

Постановка проблеми у загальному вигляді... В умовах глобалізації світової економіки, тенденцією до інтеграції у європейському просторі, запровадженням Болонських ініціатив у навчальний процес вищих навчальних закладів України, постають нові вимоги до професійної компетентності майбутніх викладачів економіки. Сьогодні професійна компетентність викладача визначається не лише когнітивною, а й мотиваційною, етичною, творчою, соціальною і поведінковою складовою. Відбувається активний пошук інноваційних технологій навчання, які б сприяли розвитку творчості майбутніх викладачів та мотивували їх до подальшого управління своєю власною навчальною діяльністю.

Контрольно-оцінна діяльність є складовою нової моделі організації навчального процесу та потребує гуманізації та об'єктивізації. Найбільш поширеним підходом до оцінювання знань студентів є запровадження системи тестового контролю. Тести дозволяють якісно й ефективно виміряти рівень знань студента, але не відображають процес рефлексії, навчальний досвід і мають безліч недоліків: змістових, психологічних, організаційно-методичних [1, с. 185]. Незважаючи на активну увагу науковців до питань реформування контрольно-оцінної діяльності досі не подолано такі суперечності: між запровадженням інноваційних технологій навчання і застосуванням методів контролю, які б дозволяли відслідковувати індивідуальні досягнення студента у процесі навчання; між загальним науковим дослідженням дефініції «портфоліо» та єдиним підходом щодо розуміння цього поняття та його впливу на мотивацію учіння студентів, зокрема, майбутніх викладачів економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... В дослідженнях науковців портфоліо розглядається як метод чи форма контролю (І.Книш, І.Пастухова, Дж.Пейп, М.Чошанов, О.Чуракова, І.Шалигіна), інструмент оцінювання (Г.Голуб, М.Пінська) альтернативний спосіб оцінювання навчальних досягнень учнів (В.Загвоздкін, Н.Зеленко, А.Могилевська), методику оцінювання компетентностей (О.Пінчук), педагогічну технологію або об'єднання технологій (Д.Алфімов, Н.Михайлова, Н.Савіна, Т.Татаринцева), як метод навчання В.Девісілов, Н.Заячківська), одночасно і метод, і технологію (Т.Бережна, О.Пічкур), форму організації навчання (К.Осадча), засіб моніторингу індивідуальних досягнень чи форму альтернативного екзамену (Т.Новикова, О.Прутченков, О.Семенов).

Виділяють різні типи портфоліо за характером та структурою представлених в ньому матеріалів: «робочий» портфоліо, портфоліо процесу, показовий портфоліо, портфоліо документів, портфоліо робіт, портфоліо відгуків, проблемно-дослідницький портфоліо, тематичний портфоліо. В залежності від типу дослідники визначають портфоліо, як зібрання праць, виконаних за певний період часу в межах освітнього закладу і поза ним (В. Загвоздкін) [3]; сукупність навчальних і професійних досягнень, їх презентація [2]; накопичення індивідуальних досягнень студентів, що характеризуються аутентичним індивідуалізованим оцінюванням та орієнтоване на процес не тільки оцінювання, а й самооцінювання (А.Багаутдінова, Н.Зеленко, А.Могилевська, О.Прутченков, Т.Новикова) [4; 7]; колекція робіт, що характеризує навчальні результати, зусилля, докладені для їхнього досягнення, прогрес в освітньому процесі за певний період навчання (Н.Савіна, Т.Новикова, О.Онопрієнко, М.Пінська, О.Прутченков, Є.Федотова) [5; 6; 8].

На нашу думку, різні підходи до розуміння сутності поняття портфоліо визначаються цілями та завданнями, які реалізуються шляхом застосування того чи іншого типу портфоліо. Застосування інноваційних технологій навчання, підходів до оцінювання повинні бути як спонукальний інструментарій, що в єдності виступають інтегральною якістю особистості і важливою умовою ефективного навчання, саморозвитку, самовдосконалення.

Вітчизняні та зарубіжні вчені (О.Дубасенюк, Л.Божович, Н.Кузьміна, О.Леонтьєв, Е.Павлютенков та ін.) довели, що мотивація як рушійна сила людської поведінки посідає провідне місце у структурі особистості і діяльності.

Мотивація учіння є одним із факторів впливу на ступінь навчально-пізнавальної активності майбутніх спеціалістів, яку слід розглядати не тільки як умову ефективного оволодіння знаннями, а й як важливий чинник розвитку особистості фахівця. Саме цим питанням присвячено ряд психолого-педагогічних досліджень, де вивчаються потреби, мотиви, цілі діяльності людини.

Психологічні основи досліджуваної проблеми розкриті на різних рівнях освіти у працях Л.Виготського, В.Давидова, О.Леонтьєва, І.Мечинської, С.Рубінштейна. Удосконаленню навчального процесу в загальноосвітній і вищій школах присвячені дослідження А.Алексюка, С.Архангельського, Ю.Бабанського, Л.Божович, І.Зязюна, Л.Коваль, Н.Ничкало, З.Решетової, В.Семиченко, Н.Тализіної. Питання формування пізнавальної діяльності, активізації навчання розглядали О.Киричук, В.Козаков, В.Лозова та інші. Проблема мотивації учіння вивчали М. І. Алексєєва, В.Ільїн, Н.Маклакова, А. Маркова, Г.Остапенко, Ю.Савченко, Г.Щукіна, Н.Шарпо та ін.

Аналіз змісту поняття “мотивація учіння” показав, що його сутність дослідники розуміють по-різному, у вчених не склалося загальноприйнятої точки зору на його природу. Немає єдності думок учених і відносно положення про спонукання діяльності. Цю важливу функцію приписують, як потребі (В.Ільїн, О.Леонтьєв, Д.Узнадзе, В.Юркевич), так і мотиву (Г.Костюк, А.Маркова, В.Семиченко).

Формулювання цілей статті... Мета даної статті полягала в аналізі різних підходів до розуміння поняття «портфоліо» та дослідженні його впливу на мотивацію учіння майбутніх викладачів економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження... Сьогодні портфоліо є дуже поширеним у зарубіжній освітній практиці. Вперше його почали застосовувати в освітній діяльності у США в середині 80-х рр. XX століття. Все більше кран включають портфоліо до своїх освітніх систем і застосовують на різних рівнях освіти. На початку XXI століття портфоліо почали застосовувати в Україні. Науковці приділяли значну увагу проблемі застосування портфоліо. Однак сьогодні відсутній єдиний підхід до розуміння цього поняття. В своєму дослідженні ми розглядаємо портфоліо як процес, що відображає інтегровані знання і навички студента у процесі вивчення дисципліни та демонструє процес рефлексії студентами власного навчального досвіду. Під рефлексією ми розуміємо усвідомлення способів діяльності, пошук її змістових особливостей, виявлення студентом приросту своїх знань, умінь, навичок. Проаналізувавши різні підходи науковців до розуміння розглянутої дефініції можна зробити висновок, що використання портфоліо дозволяє повною мірою відстежити аутентичний прогрес учіння кожного студента, доповнюючи традиційні методи контролю та забезпечуючи його всебічність. Портфоліо сприяє розвитку самостійності, ініціативності, активності студента та створює умови для вибору індивідуальної траєкторії розвитку, того хто навчається, дозволяє забезпечити наступність різних етапів процесу навчання, відповідно сприяє формуванню ключових компетенцій майбутнього фахівця. Під індивідуальною траєкторією розвитку ми розуміємо усвідомлений та узгоджений з викладачем вибір основних компонентів освіти студентом: цілей, задач, темпу, форм, методів навчання, особистісного змісту освіти, системи контролю та оцінювання результатів[9, с. 29]

Робота з портфоліо носить системний характер і дозволяє студенту усвідомлювати цілі навчання. Водночас, мотив – усвідомлена потреба, яка викликає активність людини й визначає спрямованість цієї активності. Отже, систематична самостійна робота студента з портфоліо дозволяє усвідомлювати мету будь-якого виду діяльності і стає внутрішньою потребою студента.

Структурними елементами портфоліо можуть бути аудиторні та позааудиторні самостійні роботи, навчальні проекти, вирішення задач, розв'язування кейсів, ситуативних вправ, анутовання статей та їх написання, реферати, розроблені студентом презентації та ін.. Портфоліо є важливим елементом застосування диференційованого підходу до організації самостійної роботи студента та впливає на її результативність.

Пропонуємо розглянути застосування портфоліо у контрольно-оцінній діяльності студентів Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана при вивченні дисципліни «Методика викладання економіки» та проаналізуємо вплив портфоліо на мотивацію учіння студентів. Зауважимо, що ця дисципліна є завершальною у вивченні дисциплін психолого-педагогічного циклу у КНЕУ.

Основне завдання курсу – забезпечити завершення фундаментальної підготовки майбутніх викладачів економіки на основі органічного поєднання економічної та психолого-педагогічної підготовки, сформувати базу знань, необхідну для подальшої педагогічної діяльності та професійну компетентність майбутніх економістів шляхом реалізації цілей навчання та розвитку. Основний акцент зроблено на цілеспрямованій систематичній самостійній роботі, розвитку навичок і потреб самостійної діяльності та реалізації отриманих знань на практиці.

Опанувавши курс МВЕ, майбутні викладачі мають навчитися обґрунтовано обирати та застосовувати в навчальному процесі з економіки сучасні технології навчання, методи та засоби їх реалізації, спрямовані на формування та розвиток творчої ініціативної особистості, здатної приймати ефективні рішення та гармонічно облаштовувати відносини з природою та соціумом.

На початку вивчення дисципліни «Методика викладання економіки» студентам пропонується перелік завдань, які необхідно виконати упродовж семестру у вигляді карти самостійної роботи, що надає можливість добровільно вирішувати для себе, на якому рівні засвоювати матеріал. Різні рівні засвоєння матеріалу й у першу чергу обов'язкові результати навчання є відкритими для студентів. Вони представлені у вигляді диференційованих балів, що забезпечує формування позитивних мотивів навчання, свідоме ставлення до навчальної роботи, варіативність темпу вивчення матеріалу. Водночас, в карті самостійної роботи представлені рівневі критерії щодо оцінювання портфоліо. I рівень – підготувати портфоліо «Методична розробка економічної теми»; завдання виконується письмово, подається в папці, в електронному та друкованому вигляді; відсутнє 1-2 завдання, охайне оформлення, роботу подано із затримкою не більше ніж 2 дні; II рівень – підготувати портфоліо «Методична розробка економічної теми»; завдання виконується письмово, подається в папці, в електронному та друкованому вигляді; усі завдання виконані, є несуттєві помилки, робота охайно оформлена, здано в термін; III рівень – підготувати портфоліо «Методична розробка економічної теми»; завдання виконується письмово, подається в папці, в електронному та друкованому вигляді; усі завдання виконані, помилки відсутні, наявність презентацій у

Power Point; робота охайно оформлена, задана вчасно.

Зміст завдань, запропонованих студентам у вигляді карт самостійної роботи, визначається навчальною програмою дисципліни. Відповіді на ці завдання утворюють зміст портфоліо. Створюється так звана колекція робіт, метою якої є демонстрація освітніх досягнень студента з дисципліни «Методика викладання економіки». Такі роботи перевіряються викладачем і повертаються студенту для їх оформлення. Водночас, слушною є думка науковців про те, що робота над власним портфоліо формує здатність до рефлексії, мотивує студента на отримання максимальних результатів у навчанні, проектній і науково-дослідницькій діяльності [2]. Формування портфоліо студента допомагає продемонструвати творчі здібності майбутніх педагогів, їхнє професійне зростання, динаміку розвитку особистості, сприяє врахуванню індивідуальних особливостей студента, формуванню вміння аналізувати та оцінювати результати своєї діяльності.

Система оцінювання портфоліо відповідає цілім і завданням його застосування і складається з двох частин: оцінювання письмової роботи як компоненту портфоліо та усної презентації проекту. Критерії оцінювання включаються до «листа оцінювання портфоліо», в якому передбачене як самооцінювання (або взаємооцінювання) так і оцінювання викладачем виконаних студентом робіт. Процедура усної презентації і захисту портфоліо є важливим моментом навчального процесу, що дозволяє дослідити як сформованість знань, умінь, навичок і коригування їх на основі отриманих зауважень викладача, так і сприяє розвитку методичної культури, комунікативних, творчих, поведінкових компетенцій майбутніх викладачів економіки. Оцінювання презентації робіт студентів відбувається за участю як викладачів, так і студентів. Практикується залучення студентів інших груп з метою об'єктивності оцінювання представлених робіт та обміну досвідом між студентами щодо виконання запропонованих завдань.

Водночас, розуміючи, що портфоліо відображає інтегровані знання і навички студента у процесі вивчення дисципліни та демонструє процес рефлексії студентами власного навчального досвіду, для нас було важливо дослідити вплив такого підходу до оцінювання на мотивацію учіння студента.

Дослідження впливу застосування у процесі контрольної-оціночної діяльності портфоліо на мотивацію учіння майбутніх викладачів економіки відбувалося у два етапи. На першому етапі ми дослідили мотивацію учіння студентів до розробки ними портфоліо. Для виявлення реально діючих мотивів учіння студентам пропонувалася методика М. І. Алексєєвої. Процедура виконання передбачала підготовку бланка відповідей для кожного студента. В інструкції для виконання методики зазначалося, що в наданій анкеті перераховано причини, які можуть показати прагнення студента вчитися якомога краще. Пропонувалося біля кожного номера пункту анкети зазначити свою відповідь таким чином:

- причина дуже важлива, саме через неї я вчуся ++
- не дуже важлива причина, але також відіграє роль +
- не знаю, про таку не думав 0
- не має для мене важливого значення –
- не має для мене ніякого значення – –

Надалі студентам пропонувалось обробити результати за поданим ключем.

Ця методика допомогла виявити рівень прояву восьми мотивів учіння для кожного студента: суспільних, пізнавальних, мотивів професійного та особистісного становлення, комунікативних, самовиховання, формальних та утилітарних мотивів. Розглянемо коротко сутність кожного мотиву.

Переважаючі суспільні мотиви, тобто мотиви навчання, пов'язаних з визнанням студентами своїх обов'язків, розумінням необхідності освіти в сучасному світі, свідчить про високу свідомість студентів. Прояв таких мотивів треба заохочувати через роз'яснення студентам важливості успішного навчання, проведення бесід виховного характеру. Варто зауважити, що під час проведеного експерименту студенти з низьким та середнім проявом суспільних мотивів не були виявлені.

Переважаючі пізнавальні мотиви свідчить про те, що студенти вчать заради отримання нових знань, пізнання нового, їх характеризує допитливість, цікавість. Для актуалізації і прояву таких мотивів рекомендується використовувати більше цікавого й корисного матеріалу, використовувати методи розповіді, демонстрації та ін.

Важливе значення під час навчальної діяльності у ВНЗ відіграють мотиви професійного становлення. Студенти з високим проявом таких мотивів характеризуються зацікавленням ставленням до майбутньої професійної діяльності, орієнтовані на здобуття знань-умінь-навичок, які необхідні для обраного професійного спрямування.

Переважаючі особистісні мотиви та мотиви самовиховання характеризується тим, що студенти, передусім, прагнуть удосконалити себе в навчанні. Таким учням варто роз'яснювати особистий сенс матеріалу, що вивчається, пов'язувати матеріал з власними потребами та інтересами студентів.

Переважаючі комунікативні мотиви означає, що студенти однією з цілей навчання визначають спілкування зі своїми одногрупниками. Тому психологи рекомендують використовувати більше активних методів, що ґрунтуються на взаємодії між учасниками навчального процесу: дискусії, диспути, кейси, рольові ігри і тощо.

Утилітарні та формальні мотиви належать до зовнішніх мотивів. Переважання таких мотивів вимагає від викладача постійного пояснення необхідності вивчення матеріалу та розвитку внутрішньої мотивації таких студентів.

На другому етапі досліджувалася мотивація студентів після розробки ними портфоліо за тією ж методикою.

В експерименті взяли участь 39 студентів III курсу фінансово-економічного факультету. У результаті проведеного пілотажного дослідження ми отримали такі результати. На першому етапі дослідження у студентів переважали суспільні мотиви (19,2%), найменше студентів виявилось з високим проявом мотивів професійного становлення (9,4%) та особистісного розвитку (7,3%), натомість зовнішні мотиви (формальні та утилітарні) загалом складали (25,2%). Після оформлення студентами портфоліо, його презентації та оцінювання відбулися зміни в мотивації студентів. Найбільший приріст відбувся в мотивах особистісного становлення (+ 4,9%), самовиховання (+3,6%), пізнавальні (+2,5%), суспільні (+ 1,1%). Незначний приріст можна констатувати в мотивах професійного становлення (+0,7%), комунікативних мотивах (+0,3). Водночас, кількість студентів з високим проявом формальних і утилітарних мотивів значно зменшилася.

Аналізуючи одержані дані пілотажного дослідження можна зробити висновок, що застосування портфоліо у процесі контрольно-оціночної діяльності в цілому позитивно впливає на мотивацію учіння майбутніх економістів. Однак, незначний приріст в мотивах професійного становлення свідчить про те, що майбутньому ці студенти більше зорієнтовані на професію економіста, ніж викладача економіки. Незначні зміни в комунікативних мотивах можна пояснити тим, що студенти оформлювали портфоліо індивідуально. Однак, викладач може запропонувати студентам обирати форму (індивідуально, парно, мікрогрупою) оформлення портфоліо, при цьому розробити вимоги, які дозволяють відстежити аутентичний прогрес учіння кожного студента.

Висновки... Вище викладене дозволяє зробити висновок про те, що різні підходи до розуміння сутності поняття «портфоліо» визначаються цілями та завданнями, які реалізуються шляхом застосування того чи іншого його типу. Портфоліо, як процес, що відображає інтегровані знання і навички студента у процесі вивчення дисципліни та демонструє процес рефлексії студентами власного навчального досвіду: усвідомлення способів діяльності, пошук її змістових особливостей, виявлення студентом приросту своїх знань, умінь, навичок, що сприяє розвитку методичної культури, комунікативних, творчих, поведінкових компетентностей майбутніх викладачів економіки. На основі проведеного пілотажного дослідження можна сказати, що застосування портфоліо у процесі контрольно-оціночній діяльності підвищує мотивацію учіння майбутніх викладачів економіки.

Описаний вище досвід застосування портфоліо може бути використаний у процесі контрольно-оціночної діяльності будь-якого вищого навчального закладу. Крім того, осмислення описаного досвіду дозволяє побачити переваги портфоліо як інноваційного методу оцінювання студентів та перспективу подальших досліджень щодо підвищення мотивації учіння та професійної компетентності.

Література

1. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи : методичний посібник (для студентів магістратури) / С. С. Вітвицька. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 325 с.
2. Девисиллов В.А. Портфолио и метод проектов как педагогическая технология мотивации и личностно ориентированного обучения в высшей школе / Девисиллов В.А. // Высшее образование сегодня. – 2009. – №2. – С. 29-34.
3. Загвоздкин В.К. Портфолио в учебном процессе / В.К. Загвоздкин // Вопросы образования. – 2004. – № 2. – С. 251-259.
4. Зеленко Н.В. Портфолио будущего педагога / Н.В. Зеленко, А.Г. Могилевская // Стандарты и мониторинг в образовании. – 2009. – № 1. – С. 61-63.
5. Новикова Т.Г. „Портфолио” – новый и эффективный инструмент оценивания / Т.Г. Новикова, Т.А. Пинская, А.С. Прутченков, Е.Е. Федотова // Вопросы образования. – 2004. – № 3. – С. 201-238.
6. Онопрієнко О. В. Портфоліо як засіб контролю результатів навчання учнів на засадах компетентнісного підходу [Електронний ресурс] / О.В. Онопрієнко // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: зб. наук. праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. – Умань, 2010. – Вип. 34. – Режим доступу: http://abc-lab.ucoz.ua/_id/0/18.doc
7. Прутченков А.С. Портфолио как инструмент осознания собственных целей образования [Электронный ресурс] / А.С. Прутченков, Т.Г. Новикова // Интернет-журнал «Эйдос». – 2007. – 22 февраля. – Режим доступа : <http://www.eidos.ru/journal/2007/0222-11.htm>
8. Савина Н.М. Инновационные компетентностно-ориентированные педагогические технологии в профессиональном образовании / Н.М. Савина // Среднее профессиональное образование. – 2008. – № 4. – С. 2-5.
9. Хуторской А.В. Методика личностно-ориентированного обучения. Как обучать всех по-разному? : пособие для учителя / А.В. Хуторской. – М. : ВЛАДОС – ПРЕСС, 2005. – 383 с.

Анотація

У статті розглядаються теоретичні та практичні аспекти застосування портфоліо, як інструменту впливу на мотивацію учіння майбутніх викладачів економіки та їх професійну компетентність.

Аннотация

В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты использования портфолио, как инструмента повышения мотивации учения и профессиональной компетентности будущих преподавателей экономики.

Summary

The article discusses the theoretical and practical aspects of using portfolios as a tool to enhance learning motivation and professional competence of future teachers of economics.

Ключові слова: портфоліо, рефлексія, мотивація учіння, професійна компетентність.

Ключевые слова: портфолио, рефлексия, мотивация учения, профессиональная компетентность.

Key words: portfolio, reflection, learning motivation, professional competence.

Подано до редакції 17.10.13.